

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ

Факультет економіки, бізнесу та міжнародних відносин
Кафедра соціального забезпечення та податкової політики

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: «Роль державних витрат як
інструменту фіскальної політики України»

Виконала студентка групи СЗ-21-2
галузі знань 23 «Соціальна робота»
спеціальності 232 «Соціальне забезпечення»
Тетьора К.О.

Керівник к.е.н, доцент, доцент кафедри
соціального забезпечення та податкової
політики Дулік Т.О.

Рецензент _____
(місце роботи)

(посада)

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

Дніпро – 2025 рік

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ

Факультет економіки, бізнесу та міжнародних відносин
Кафедра соціального забезпечення та податкової політики
Ступінь вищої освіти бакалавр
Спеціальність 232 «Соціальне забезпечення»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
В.Є. Тараненко
“ ” 2025 р.

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Тетьори Карини Олегівни

1. Тема роботи «Роль державних витрат як інструменту фіскальної політики України»
Керівник роботи: Дулік Тетяна Олександрівна, к. е. н., доцент, доцент кафедри соціального забезпечення та податкової політики,
затверджена наказом УМСФ від 20.03.2025 р.
2. Строк подання студентом роботи 11.06.2025 р.
3. Вихідні дані до роботи: законодавчі, нормативно-правові акти з питань формування та реалізації фіскальної політики, статистична інформація з офіційних веб-сайтів Міністерства фінансів України, Державної служби статистики України, матеріали періодичних та інтернет – видань тощо.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):
 1. Теоретичні аспекти фіскальної політики та державних витрат.
 2. Аналіз сучасного стану державних витрат у контексті реалізації фіскальної політики України.
 3. Напрями підвищення ефективності використання державних витрат як інструменту фіскальної політики України.
5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов’язкових креслень): 5 таблиць, 6 рисунків.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Визначення теми роботи	Грудень 2024	Виконано
2.	Збір та обробка літературних джерел за темою дослідження	Грудень 2024	Виконано
3.	Складання плану роботи	Січень 2025	Виконано
4.	Написання основних розділів роботи	Січень 2025 Лютий 2025 Березень 2025	Виконано
5.	Оформлення кваліфікаційної роботи, надання науковому керівнику та рецензенту, отримання відгуку та рецензії	Квітень 2025 Травень 2025	Виконано
6.	Консультації з науковим керівником	Згідно з графіком консультацій	Виконано
7.	Підготовка доповіді та демонстраційних матеріалів до роботи	Травень 2025	Виконано
8.	Здача роботи на кафедрі	За розкладом	
9.	Захист кваліфікаційної роботи	За розкладом	

Студент _____ Тетьора К.О.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ Дулік Т.О.
(підпис) (прізвище та ініціали)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ

АНОТАЦІЯ

Тетьора К. О. Роль державних витрат як інструменту фінансової політики України.

Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр» за спеціальністю 232 «Соціальне забезпечення». Університет митної справи та фінансів, Дніпро, 2025.

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків. Робота викладена на 53 сторінках, містить 5 таблиць, 6 рисунків. Список використаних джерел розміщений на 5 стор. та містить 38 найменувань.

Зміст анотації:

У роботі досліджено роль державних витрат як інструменту фінансової політики України. Розкрито теоретичні аспекти фінансової політики та державних витрат, зокрема з'ясовано поняття, сутність та основні функції фінансової політики; розглянуто інструменти фінансової політики та їх вплив на економіку та соціальну сферу; встановлено структуру та класифікацію державних витрат. Проаналізовано державні витрати в контексті фінансової політики України, їх вплив на соціально-економічний розвиток країни та роль у досягненні загальнодержавних цілей. На основі проведеного дослідження розроблено ряд конкретних заходів та пропозицій щодо підвищення ефективності використання державних витрат як інструменту фінансової політики України. Реалізація запропонованих автором заходів та пропозицій дозволить підвищити ефективність фінансової політики України та сприятиме досягненню таких загальнодержавних завдань як оптимальне регулювання соціально-економічних процесів, забезпечення соціального захисту населення, фінансування оборони, медицини, освіти, інфраструктури та інших пріоритетних напрямів.

Ключові слова: фінансова політика, інструменти фінансової політики, податки, державні витрати (видатки), доходи та видатки Державного бюджету України.

ABSTRACT

Tetora K. O. The role of public expenditures as an instrument of fiscal policy in Ukraine.

Qualification work for the degree of higher education "Bachelor" in speciality 232 "Social Security". University of Customs and Finance, Dnipro, 2025.

The qualification work consists of an introduction, 3 chapters, conclusions. The work is set out on 53 pages, contains 5 tables, 6 figures. The list of references is presented on 5 pages and includes 38 titles.

Annotation content:

The study examines the role of public expenditures as an instrument of fiscal policy in Ukraine. The theoretical aspects of fiscal policy and public expenditures are disclosed, in particular the concept, essence, and key functions of fiscal policy are clarified; the instruments of fiscal policy and their impact on the economy and the social sphere are considered; the structure and classification of public expenditures are defined.

An analysis of public expenditures in the context of Ukraine's fiscal policy is carried out, highlighting their influence on the socio-economic development of the country and their role in achieving national goals.

Based on the conducted research, a number of specific measures and proposals have been developed to enhance the efficiency of public expenditures as an instrument of fiscal policy in Ukraine.

The implementation of the proposed measures will contribute to improving the effectiveness of fiscal policy in Ukraine and will support the achievement of key national objectives such as the optimal regulation of socio-economic processes, ensuring social protection of the population, and financing defense, healthcare, education, infrastructure, and other priority areas.

Keywords: fiscal policy, fiscal policy instruments, taxes, public expenditures, revenues and expenditures of the State Budget of Ukraine.

ЗМІСТ

ВСТУП		7
РОЗДІЛ 1	ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ДЕРЖАВНИХ ВИТРАТ	10
1.1	Поняття «фіскальна політика», її сутність та основні функції	10
1.2	Інструменти фіскальної політики та їх вплив на економіку та соціальну сферу	17
1.3	Структура та класифікація державних витрат	24
РОЗДІЛ 2	АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ДЕРЖАВНИХ ВИТРАТ У КОНТЕКСТІ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ	29
2.1	Аналіз динаміки та структури державних витрат Державного бюджету України за останні роки	29
2.2	Аналіз впливу державних витрат на соціально- економічний розвиток країни	35
2.3	Аналіз чинників, що впливають на обсяги державних витрат	39
РОЗДІЛ 3	НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ДЕРЖАВНИХ ВИТРАТ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ	42
3.1	Світовий досвід оптимізації державних витрат та можливості його застосування в Україні	42
3.2	Шляхи підвищення ефективності використання державних витрат в Україні	48
ВИСНОВКИ		52
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ		54

ВСТУП

Формування ефективної фіскальної політики в Україні є важливою умовою стабільного функціонування держави, особливо в період воєнного стану, економічної нестабільності та обмежених фінансових ресурсів. У сучасних умовах саме державні витрати стають одним із ключових інструментів регулювання економічних процесів, забезпечення соціального захисту населення, фінансування оборони, медицини, освіти, інфраструктури та інших пріоритетних напрямів.

Значне зростання бюджетного дефіциту, збільшення навантаження на публічні фінанси та необхідність відновлення економіки України після руйнувань, завданих війною, зумовлюють потребу у перегляді підходів до витратної політики. Оптимізація структури державних видатків, оцінка їх ефективності та впливу на соціально-економічний розвиток країни набувають особливої актуальності в умовах обмеженого фіскального простору.

Вагомий внесок у дослідження особливостей застосування інструментів фіскальної політики України зробили провідні вітчизняні науковці, зокрема: Т. Бондарук, М. Боярко, Н. Дехтяр, О. Дейнека, М. Карлін, Г. Оніщенко, Ю. Радіонов, М. Слатвінська, Ю. Турянський, І. Чугунов, І. Якушко та інші.

Незважаючи на наявну нормативно-правову базу та значний науковий доробок, низка питань, пов'язаних із раціональним розподілом бюджетних коштів, залишається відкритою. Зокрема, це стосується балансу між поточними та капітальними витратами, ефективності програмно-цільового методу та адаптації міжнародного досвіду до українських реалій. Саме тому обрана соціально-економічна проблематика дослідження є вельми актуальною на даний момент.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження ролі державних витрат як інструменту фіскальної політики України та розробка практичних

рекомендацій щодо підвищення ефективності їх використання в умовах сучасних викликів.

Завдання дослідження:

- з'ясувати теоретичні засади фіскальної політики та сутність державних витрат як її інструменту;
- проаналізувати сучасний стан, структуру та динаміку державних витрат у контексті реалізації фіскальної політики України;
- обґрунтувати напрями підвищення ефективності використання державних витрат як інструменту реалізації фіскальної політики України.

Об'єктом дослідження є фіскальна політика держави.

Предметом дослідження є процес формування та використання державних витрат як інструменту реалізації фіскальної політики України.

Методологічну основу кваліфікаційної роботи складають загальнотеоретичні та специфічні методи наукового пізнання. У першому розділі для обґрунтування теоретичних засад фіскальної політики та державних витрат були використані логічний, діалектичний, монографічний методи, а також методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції. У другому розділі, присвяченому аналізу динаміки та структури державних витрат, а також їх впливу на соціально-економічний розвиток, застосовувалися економіко-статистичні методи, методи узагальнення, структурного та порівняльного аналізу, а також графічного зображення даних. У третьому розділі для визначення напрямів підвищення ефективності державних витрат в Україні були використані монографічний метод, метод експертних оцінок, прогнозування, а також методи аналізу, синтезу, індукції та дедукції.

Інформаційну базу дослідження становлять Бюджетний кодекс України, Податковий кодекс України, Закони України, монографічні дослідження вітчизняних вчених, статистичні та аналітичні дані Міністерства фінансів України, Державної служби статистики України, періодичні та інформаційні видання, ресурси мережі Інтернет.

Основним результатом роботи є отримані висновки, що з наукової точки зору містять елементи новизни, а саме автором на основі проведеного аналізу фінансових аспектів державних витрат виявлено основні проблеми та недоліки чинної витратної політики та запропоновано напрями їх усунення з використанням досвіду зарубіжних країн.

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків. Робота викладена на 53 сторінках, містить 5 таблиць, 6 рисунків. Список використаних джерел розміщений на 5 стор. та містить 38 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ДЕРЖАВНИХ ВИТРАТ

1.1 Поняття «фіскальна політика», її сутність та основні функції

Фіскальна політика є важливою складовою економічної політики держави, що забезпечує управління державними фінансами через систему податкових надходжень і бюджетних витрат. Її ключова мета полягає в регулюванні економічних процесів для досягнення макроекономічної стабільності, стимулювання зростання, зменшення соціальної нерівності та забезпечення сталого розвитку. У цьому контексті фіскальна політика виступає основою економічної безпеки та інструментом реалізації державних стратегічних пріоритетів [1].

Сучасні підходи до формулювання фіскальної політики, на нашу думку, вимагають інтеграції теоретичних знань і практичного досвіду, що дозволяє ефективно реагувати на виклики динамічного економічного середовища. Різноманіття наукових концепцій і методологічних підходів створює підґрунтя для вдосконалення практики управління державними фінансами з урахуванням особливостей національної економіки, а також сучасних глобальних тенденцій.

Так, на думку Слатвінської М.О. «фіскальна політика – це сукупність заходів, методів, прийомів уряду, спрямованих на формування, розподіл і використання централізованих фондів держави, вирішення протиріч, що виникають як реакція на зовнішні та внутрішні фіскальні шоки й згладжування дисбалансів, які утворюються у фіскальній системі, шляхом змін у системі оподаткування, державних видатках, соціальних внесках, фінансуванні боргу

з метою впливу на економіку і реалізації завдань стратегії соціально-економічного розвитку країни» [2].

Спираючись на авторитетну думку К. Р. Макконнелла та С. Л. Брю, українська дослідниця Г.В. Оніщенко зазначає, що фіскальна політика являє собою цілеспрямоване регулювання державних видатків і податкових надходжень, основною метою якого є досягнення повної зайнятості, стабільності цін та сталого економічного зростання [3].

На думку Турянського Ю. І., фіскальна політика виконує ключову роль у забезпеченні економічного зростання, виступаючи складною системою взаємодії між державою, бізнесом, установами та населенням. Вона охоплює механізми розподілу й перерозподілу фінансових ресурсів, сприяє формуванню централізованого бюджету та його раціональному використанню з метою підтримання макроекономічної стабільності [4].

Як зазначає Карлін М.І., «фіскальна політика — це система заходів, за допомогою яких держава впливає на економіку шляхом регулювання структури податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів та позабюджетних державних цільових фондів, а також здійснення відповідних видатків з них» [5, с. 37].

Т.В. Корягіна у своїй роботі характеризує фіскальну політику як «використання різноманітних заходів уряду щодо стягнення податків, здійснення державних видатків, що спрямовані на забезпечення повної зайнятості, відсутності інфляції, зростання реального ВВП країни та рівноваги платіжного балансу» [6].

У тлумаченні С. Масліченка, фіскальна політика розглядається як суб'єктивна форма прояву об'єктивної дії фіскального механізму, що виявляється через систему методологічних принципів, організаційних форм та методів використання державних фінансів [3]. Автор зазначає, що такий підхід підкреслює складну природу фіскальної політики як управлінської діяльності,

що здійснюється на основі науково обґрунтованих підходів та фінансових інструментів.

Сідельникова Л.П. описує що, фіскальна політика являє собою комплекс заходів, за допомогою яких держава впливає на економіку через регулювання структури податкових надходжень до державного бюджету, напрямів здійснення державних витрат та механізмів залучення позикових коштів. Такий вплив має на меті максимально ефективно використання податкового потенціалу держави, а також реалізацію економічно доцільної боргової політики для фінансування суспільно значущих витрат, що сприяють підвищенню ефективності економіки та стимулюванню її зростання [7, с. 13].

С. Соломенко, у свою чергу, акцентує увагу на функціональному аспекті фіскальної політики, визначаючи її як сукупність заходів держави у сфері оподаткування та державних витрат, за допомогою яких здійснюється вплив на економічну кон'юнктуру, перерозподіл національного доходу та формування ресурсної бази для фінансування соціальних програм [3].

Л. Рябушка, Н. Дехтяр та А. Юсюк у своїх дослідженнях підкреслюють, що фіскальна політика являє собою комплекс заходів, які реалізуються державними органами через визначені джерела доходів і напрями використання бюджетних ресурсів. Зміст цих заходів полягає у зміні структури та розмірів податкових надходжень, митних платежів, зборів і внесків до державних та позабюджетних фондів, а також у встановленні параметрів обов'язкових витрат на різних рівнях управління. Такі дії мають на меті підвищення ефективності національної економіки й активізацію економічного зростання. Науковці також акцентують увагу на тому, що фіскальна політика суттєво впливає на макроекономічні процеси шляхом регулювання інвестиційної активності, споживчого попиту й інших ключових економічних показників через продумане застосування податкових інструментів та бюджетних витрат [8].

Також серед сучасних українських дослідників Т. Бондарук [9] визначає фіскальну політику як цілеспрямовану діяльність уряду, спрямовану на досягнення економічної стабільності, зокрема шляхом диверсифікації джерел бюджетних доходів та оптимізації податкового навантаження, особливо в умовах воєнного стану. У свою чергу, Т. Добрунік [10] розглядає її як комплекс заходів, що регулюють фінансову систему держави, включаючи адміністрування податків і управління бюджетними витратами задля забезпечення сталого економічного розвитку. Обидва підходи підкреслюють важливість фіскальної політики як інструменту адаптації до кризових умов та досягнення стратегічних цілей держави.

Таким чином, аналіз наукових підходів до визначення сутності фіскальної політики дозволяє стверджувати, що більшість дослідників розглядають її як систему заходів державного впливу на економіку через механізми оподаткування, державних витрат і фінансування бюджету. У центрі уваги науковців — функціональна здатність фіскальної політики забезпечувати економічну рівновагу, стимулювати зростання, здійснювати перерозподіл доходів та підтримувати соціальні програми.

Особливістю фіскальної політики є її подвійна природа, що зумовлюється структурою бюджетної системи. Це потребує постійної гармонізації двох основних компонентів — податкової та бюджетної політик. У процесі формування фіскальної політики держава стикається з необхідністю балансувати між підтримкою приватного сектора і забезпеченням достатнього обсягу фінансування суспільних потреб. Такий баланс дозволяє уникати надмірного податкового тиску, який міг би призвести до зниження ділової активності, ухилення від сплати податків або згорання бізнесу [11].

У таких умовах важливо забезпечити баланс між доходами і видатками бюджету, не створюючи надмірного податкового тиску, який може змусити підприємців шукати способи уникнення оподаткування або навіть припиняти діяльність. Тому держава має не лише підтримувати підприємництво, але й

формувати податкову систему, яка буде ефективною, справедливою та в свою чергу не буде спонукати підприємців переходити до тіньової діяльності.

Податкові надходження, що в більшості країн становлять понад 80% бюджетних доходів, є головним джерелом фінансування державних витрат. Бюджет нині розглядається як ключовий інструмент впливу на соціально-економічний розвиток країни, а сама держава — як активний інвестор, здатний реалізовувати стратегічні програми та проєкти, які не приваблюють приватний капітал [12].

Фіскальна політика охоплює урядові ініціативи, спрямовані на досягнення таких макроекономічних цілей, як повна зайнятість, стабілізація цін, зростання реального ВВП та врівноваження платіжного балансу. Основними інструментами реалізації фіскальної політики виступають система оподаткування та державні витрати. Вона включає процеси формування доходної частини бюджету, визначення джерел надходжень і механізмів їх мобілізації. Уряд регулює сукупний попит, впливаючи на рівень національного доходу через державні закупівлі, трансфертні платежі та податкову політику. Крім того, фіскальна політика виконує стабілізаційну функцію, допомагаючи згладжувати циклічні коливання економіки, знижувати рівень безробіття та стримувати інфляційні процеси. Загалом, вона являє собою комплекс заходів, за допомогою яких держава формує бюджет, здійснює контроль за витратами і впливає на економічну ситуацію через податкові та видаткові механізми [13].

Щодо бюджетної політики, то її зазвичай описують як організацію використання бюджетних коштів із метою фінансування державних функцій та завдань. Основна увага приділяється методам формування витрат та розподілу ресурсів між сферами, які потребують підтримки. Українські економісти підкреслюють, що ефективна бюджетна політика має бути інструментом забезпечення соціального прогресу та покращення рівня життя

населення, а також передбачати зростання фінансових можливостей держави для виконання запланованих витрат [14].

Отже, податкова та бюджетна політика тісно пов'язані між собою й разом формують єдину систему фіскального регулювання, в якій одна складова доповнює іншу. В українському науковому середовищі також поширено поділ фіскальної політики на макро- і мікрорівні. На макроекономічному рівні її розглядають як інструмент державного впливу на загальні економічні процеси, а на мікрорівні — як засіб, що дозволяє підприємствам у межах закону мінімізувати податкові зобов'язання [11].

У даному контексті під податковою політикою на рівні підприємства мається на увазі стратегія оптимізації податкового навантаження з метою покращення фінансових результатів господарської діяльності [15]. Тобто, вона спрямована на легальне зменшення податкових зобов'язань, що дозволяє компаніям більш ефективно розпоряджатися своїми ресурсами.

Варто підкреслити, що реалізація фіскальної політики здійснюється через спеціальний механізм, основна функція якого полягає у розподілі та перерозподілі валового внутрішнього продукту (далі – ВВП). Цей механізм покликаний забезпечити динамічний соціально-економічний розвиток країни, впливати на рівень накопичення та споживання в суспільстві, а також враховує ефекти, пов'язані з мультиплікаційною дією державних витрат на економіку.

У зв'язку з цим слід розглядати фіскальний механізм з позиції досягнення раціонального балансу між обсягом державних видатків та величиною обов'язкових платежів. Він також дозволяє окреслити межі втручання держави у процеси перерозподілу ВВП. До основних складових такого механізму варто віднести: розмір податкових ставок, рівень податкового навантаження, а також пропорції розподілу коштів між ключовими напрямками державних видатків [16].

Завдання фіскальної політики конкретизують її цілі та визначають напрями практичної реалізації державного впливу на економіку. Вони

формуються з урахуванням соціально-економічної ситуації, макроекономічних пріоритетів та бюджетних можливостей держави.

До основних завдань фіскальної політики належать [17]:

- збалансування доходів і видатків бюджету;
- збільшення обсягів ВВП та стабілізація економіки;
- досягнення рівноваги в економіці;
- збільшення рівня зайнятості населення, його купівельної спроможності та підвищення рівня життя;
- зниження темпів інфляції тощо.

Для більш глибокого розуміння сутності фіскального впливу доцільно проаналізуємо її функціональне наповнення. У межах функціонального підходу фіскальна політика виконує три ключові функції, кожна з яких тісно пов'язана з основними цілями економічного регулювання (рис. 1.1):

- вплив на стан господарської кон'юнктури — через регулювання попиту, інвестицій і зайнятості;
- перерозподіл ВВП — через оподаткування та соціальні програми;
- нагромадження фінансових ресурсів для здійснення соціальних програм — шляхом формування бюджету та ефективного використання ресурсів.

Рис. 1.1 Функції фіскальної політики

Джерело: побудовано за даними [18].

Отже, податкова та бюджетна політика держави є основним інструментом впливу на економіку, який дозволяє підтримувати макроекономічну рівновагу, забезпечувати стаке економічне зростання та ефективне використання фінансових ресурсів. Через механізми оподаткування, державного фінансування та коригування бюджетних витрат держава формує умови для фінансової стабільності. Окрім цього, реалізація фіскальних заходів сприяє мінімізації економічних дисбалансів і активізації інвестиційної діяльності, що є передумовою довгострокового економічного зростання.

1.2 Інструменти фіскальної політики та їх вплив на економіку та соціальну сферу

Ефективна реалізація фіскальної політики неможлива без застосування відповідного інструментарію, що забезпечує практичне втілення поставлених цілей і завдань. Інструменти фіскальної політики відіграють ключову роль у регулюванні економічної динаміки, забезпеченні фінансової стабільності держави, а також у впливі на рівень добробуту населення.

До основних фіскальних інструментів державного регулювання відносять [11]:

- податки, вони мають на меті скоротити приватні витрати, внаслідок чого створюють можливість здійснення державних витрат;
- витрати державних коштів, вони спонукають підприємства виробляти певні товари та послуги, а також трансфертні виплати, що забезпечують певний рівень доходів деяким категоріям населення;
- регулювання або контроль, які стимулюють певну економічну діяльність чи примушують відмовитися від неї.

Основні інструменти державного впливу на економічні процеси та їх наслідки відображені на рис. 1.2.

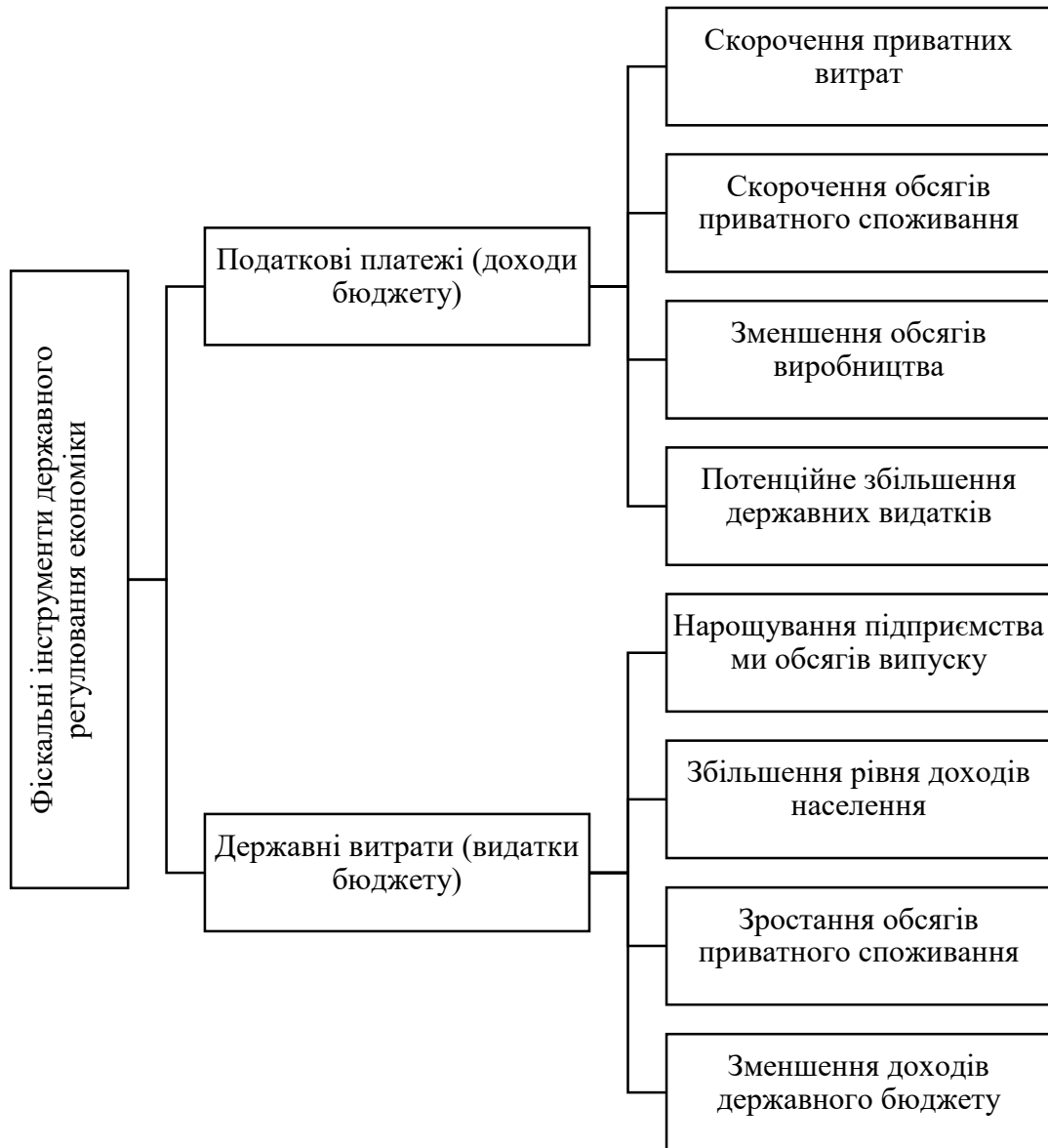

Рис. 1.2 Фіскальні інструменти державного регулювання економіки

Джерело: побудовано за даними [11].

Так, на рис. 1.2 ми бачимо взаємозв'язок між доходами та видатками бюджету, він супроводжується державним контролем за економічною діяльністю суб'єктів національної економіки.

Аналізуючи фіскальну політику як інструмент стимулювання національної економіки, варто зазначити, що в її основі лежить застосування як прямих, так і непрямих методів впливу. До прямих інструментів належать елементи бюджетно-податкової політики, за допомогою яких держава

безпосередньо втручається в економічні процеси. Їхнє використання забезпечує певні функціональні зв'язки між основними макроекономічними показниками, такими як обсяг виробництва, зайнятість, рівень доходів тощо [19].

Загалом фіскальну політику можна поділити на такі види (рис. 1.3):

- залежно від механізму впливу бюджетно-податкових інструментів поділяється на дискреційну та недискреційну (політика автоматичних стабілізаторів);
- залежно від фази економічного циклу на стимулюючу та стримуючу [20].

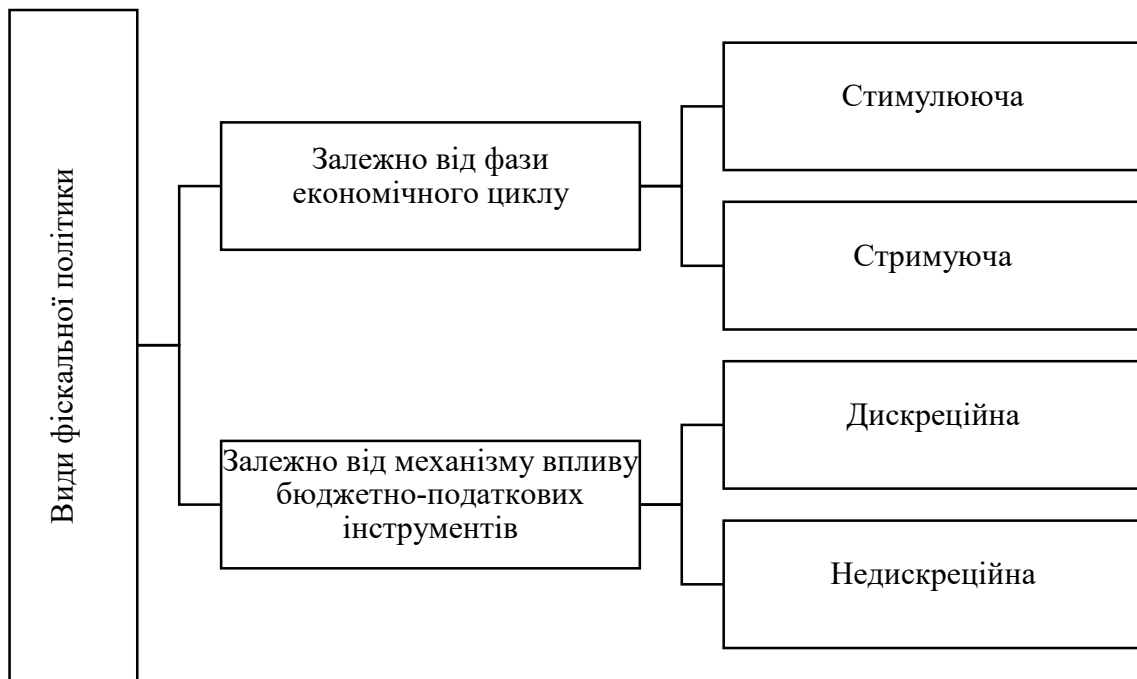

Рис. 1.3 Види фіскальної політики

Джерело: побудовано за даними [20].

Дискреційна фіскальна політика — це цілеспрямовані дії уряду щодо зміни державних витрат і рівня оподаткування з метою впливу на економічну кон'юнктуру, забезпечення зайнятості, стримування інфляції та стимулювання економічного зростання[20].

Основними засобами (інструментами) дискреційної фіскальної політики є:

- збільшення або скорочення програм громадських робіт та інших витратних програм, фінансованих державою;
- здійснення перерозподільних програм "трансфертного типу", які передбачають надання соціальних виплат населенню;
- цілеспрямовані зміни рівня податкових ставок у відповідь на фазу економічного циклу.

Ці інструменти дозволяють уряду викликати певні економічні ефекти. Зокрема, зміни у фіскальній політиці впливають на [20]:

- сукупний попит;
- кон'юнктуру ринку;
- рівень цін;
- очікування прибутковості суб'єктів господарювання;
- обсяги виробництва;
- рівень зайнятості;
- доходи економічних суб'єктів.

Таким чином, через зміну бюджетно-податкових параметрів реалізується механізм впливу дискреційної фіскальної політики на макроекономічну динаміку.

Стимулююча фіскальна політика, застосовується в умовах економічного спаду та має на меті активізацію економічної діяльності. У короткостроковій перспективі її основним завданням є подолання кризових явищ та пожвавлення виробництва. У довгостроковому періоді така політика, що передбачає послаблення податкового навантаження, може стимулювати розширення факторів виробництва, збільшення інвестицій та загального економічного потенціалу країни [21].

До характерних рис стимулюючої фіскальної політики належать:

- збільшення обсягу державних закупівель;

- скорочення податкових ставок;
- розширення обсягу соціальних трансфертів.

Обмежувальна (стримуюча) фіскальна політика, навпаки, впроваджується у періоди високої інфляції. У короткостроковій перспективі такі заходи дозволяють уповільнити зростання цін, хоча водночас супроводжуються негативними наслідками у вигляді підвищення рівня безробіття та скорочення обсягів виробництва. У довгостроковому періоді підвищення податкового тиску та зменшення державних витрат можуть призвести до зниження сукупної пропозиції, виникнення ефекту стагфляції, особливо за умов урізання фінансування інфраструктурних проєктів та державних інвестицій у сферу зайнятості [21].

Основними рисами стримуючої фіскальної політики є [21]:

- скорочення державних закупівель;
- збільшення податків;
- скорочення трансфертів.

Формування стримуючої фіскальної політики буде відбуватися за принципами [22, с. 401-402]:

- множини податків (визначає сукупність диференційованих податків та об'єктів їх обкладання, реалізує ефект взаємодоповнюваності всіх наявних податків);
- гнучкості (еластичності) оподаткування (означає, що з об'єктивними потребами і можливостями держави, податковий механізм може оперативнo змінюватись);
- невідворотність настання визначеної законом відповідальності (у разі порушення податкового законодавства);
- нейтральність оподаткування (установлення податків та зборів у спосіб, який немає впливу на збільшення або зменшення конкурентоспроможності платника податків).

Недискреційна фіскальна політика реалізується через вмонтовані стабілізатори, які автоматично реагують на зміни в економіці без необхідності ухвалення нових законодавчих рішень [20].

До таких стабілізаторів належать [20]:

- прогресивна система оподаткування, за якої податкові надходження зменшуються при зниженні доходів і збільшуються при їхньому зростанні;
- система соціальних трансфертів, включаючи допомогу з безробіття, соціальні виплати та інші механізми підтримки доходів населення.

Завдяки дії вмонтованих стабілізаторів пом'якшується вплив економічних коливань, оскільки вони автоматично збільшують витрати держави в періоди спаду та зменшують — у фазі підйому. Проте їх дія має обмежений характер і не здатна повністю нейтралізувати циклічні коливання. Ступінь стабілізаційного ефекту таких інструментів залежить від розміру циклічних бюджетних дефіцитів та надлишків, що виконують функції фінансових "амортизаторів" у періоди змін сукупного попиту [21].

Таким чином, дискреційна політика та політика вмонтованої стабільності не є взаємовиключними, а становлять взаємодоповнюючі напрями фіскального впливу на економіку. Установка рівнів податкових ставок є прерогативою дискреційної політики, тоді як автоматична зміна податкових надходжень у процесі економічного циклу — це дія стабілізаторів.

Отже, фіскальна політика — це система державних заходів у сфері оподаткування та державних витрат, спрямованих на регулювання економічних процесів, підтримку зайнятості та стримування інфляції. Вона відіграє ключову роль у стабілізації економіки, забезпеченні соціальної рівноваги та стимулюванні економічного зростання.

Фіскальна політика також відіграє важливу роль у розвитку економіки України, адже її основним завданням є забезпечення стабільного соціально-економічного зростання. У цьому контексті важливими чинниками є прийняття збалансованого бюджету та спрямування державних коштів на

довгострокові проєкти, що сприяють економічному розвитку. Водночас, підвищення ефективності використання бюджетних ресурсів залишається ключовим орієнтиром державної політики.

Одним із основних напрямів впливу фіскальної політики є стимулювання економічного зростання. Завдяки збалансованому розподілу бюджетних коштів між державними інвестиціями, соціальними виплатами та інфраструктурними проєктами, уряд може створювати умови для розвитку бізнесу, залучення іноземних інвестицій та підвищення конкурентоспроможності національної економіки [23].

Важливу роль фіскальна політика відіграє у регулюванні рівня зайнятості. Через зниження податків та стимулювання державних інвестицій в економіку уряд може сприяти створенню нових робочих місць. Водночас надмірний податковий тиск або неефективний розподіл бюджетних коштів можуть призвести до скорочення робочих місць та зростання безробіття [14].

Фіскальна політика також впливає на стабільність рівня цін та контроль за інфляцією. Збільшення державних витрат під час економічного підйому може спричинити інфляційний тиск, тоді як жорстка податкова політика під час економічного спаду може уповільнити відновлення виробництва та знизити купівельну спроможність населення [24].

Через механізм державних витрат та податків фіскальна політика безпосередньо впливає на рівень доходів населення та соціальну справедливість. Прогресивна система оподаткування та соціальні виплати можуть зменшувати майнову нерівність та покращувати рівень життя малозабезпечених верств населення. Однак високий рівень оподаткування доходів і бізнесу може зменшити мотивацію до підприємницької діяльності, сприяти тінізації економіки та ухиленню від сплати податків [14].

Фіскальна політика впливає і на якість державних послуг, зокрема в галузях охорони здоров'я, освіти, інфраструктури. Ефективне використання бюджетних коштів дозволяє покращити якість соціальних послуг, водночас

неефективне управління державними фінансами може призводити до дефіциту ресурсів, зниження рівня фінансування соціальної сфери та погіршення добробуту населення [11].

Таким чином, фіскальна політика визначає рівень економічного розвитку країни, впливає на зайнятість, доходи населення, стабільність цін, інвестиційну активність та соціальну сферу. Її ефективне застосування дозволяє забезпечити економічну стабільність та зростання, тоді як дисбаланс у податковій системі чи неефективне використання бюджетних коштів може спричиняти негативні наслідки для економіки та добробуту населення.

1.3 Структура та класифікація державних витрат

У системі фіскальної політики державні витрати відіграють ключову роль як інструмент впливу на економічну активність, соціальну стабільність і реалізацію пріоритетів державної політики. Вони є засобом перерозподілу ВВП, забезпечують фінансування суспільно важливих потреб, стимулюють розвиток окремих галузей економіки та регіонів. Раціональна структура витрат та їх чітка класифікація дозволяє ефективно управляти бюджетними ресурсами та забезпечувати фінансову збалансованість. Бюджет у цьому контексті виступає як основний інструмент, через який держава реалізує свої функції, впливаючи на економіку та соціальну сферу відповідно до поточних пріоритетів.

Відповідно до статті 2 Бюджетного кодексу України «витрати бюджету – це видатки бюджету, надання кредитів з бюджету, погашення боргу та розміщення бюджетних коштів на депозитах, придбання цінних паперів» [25; 26].

Водночас поняття «видатки бюджету – це кошти, спрямовані на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом» [18].

Таким чином, у законодавстві наявна своєрідна термінологічна симетрія: «видатки» пояснюються через «витрати», а «витрати» — через «видатки».

Під час розподілу бюджетних коштів держава взаємодіє з [27, с. 42]:

- підприємствами, організаціями та установами з приводу їхнього фінансування;
- фізичними особами, громадянами країни з приводу виплат, пов'язаних із соціальними гарантіями;
- юридичними і фізичними особами, іноземними державами, міждержавними об'єднаннями з приводу повернення державних позик і сплати процентів;
- органами місцевого самоврядування з приводу бюджетного регулювання;
- іншими суб'єктами відповідно до чинного законодавства.

Розглядаючи сутність бюджетних видатків, доцільно зосередитися на їх типології, класифікаційних ознаках та ролі у соціально-економічному розвитку країни.

Бюджетні видатки визначаються за допомогою специфічних типологій, охарактеризованих як з якісної, так і з кількісної точки зору. Якісна характеристика видатків може визначати економічну сутність і соціальне призначення різних видів видатків бюджету, а кількісна характеристика видатків — їх масштаб. Може виникнути конфлікт між кількістю та якістю, масштаб якого може бути дуже великим і мати катастрофічні наслідки. Наприклад, національні потреби України, визначені якісними характеристиками, значно перевищують її кількісні аспекти, тобто обсяг витрат, необхідних для задоволення суспільно значущих потреб. При цьому постійне недофінансування (більше половини) усіх галузей економіки та соціально-культурної сфери, рівень життя — один із найнижчих серед європейських країн, інфляція, дефіцит бюджету, соціально-економічна

нестабільність, зростання недовіри до влади, демографічний спад тощо. У подібних умовах держава повинна здійснювати належне регулювання цих процесів, ухвалювати оптимальні, хоча іноді й непопулярні рішення, а також мати чітко сформульовану стратегію дій [27, с. 43].

Також видатки бюджетів характеризуються певними спільними і відмінними рисами, що дає можливість їхню наукову класифікацію здійснювати за такими ознаками: роллю у виробництві ВВП та у відтворюючих процесах, соціально-економічним змістом та суспільним призначенням, рівнями бюджетної системи, рівнями повноважень, функціональним призначенням, відомчим призначенням, цільовим призначенням, програмним призначенням, формами фінансування, характером проведення і списання. Відповідно класифікацію видатків бюджету можна навести у такому вигляді: табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Класифікація видатків бюджету

Категорії класифікації	Види видатків
1	2
За суспільним призначенням	• видатки на економіку; • видатки на соціальні заходи; • видатки на оборону; • видатки на управління;
За методами бюджетного фінансування	• проєктне фінансування; • бюджетні кредити; • кошторисне фінансування; • бюджетні трансфери;
За рівнем бюджетної системи	• видатки державного бюджету; • видатки місцевих бюджетів;
За роллю у розширеному відтворенні	• видатки розвитку; • видатки споживання;
Залежно від функціонального призначення	• видатки на забезпечення конституційного ладу, державної цілісності та суверенітету; • видатки, які визначаються функціями держави і можуть бути передані на виконання місцевому самоврядуванню; • видатки на реалізацію прав та обов'язків АР Крим та місцевого самоврядування;
1	2

За бюджетною класифікацією відповідно до Бюджетного кодексу України	• програмна класифікація видатків та кредитування бюджету; • відомча класифікація видатків та кредитування бюджету; • функціональна класифікація видатків та кредитування бюджету; • економічна класифікація видатків бюджету.
---	---

Джерело: побудовано за даними [27, с. 44].

Відповідно до ст. 85 – 87 Бюджетного кодексу України видатки на виконання повноважень державного та місцевих бюджетів поділяються на три види [25; 27, с. 45]:

– видатки на забезпечення конституційного ладу держави, державної цілісності та суверенітету, незалежного судочинства, а також інші видатки, які не можуть бути передані на виконання Автономної Республіки Крим та місцевому самоврядуванню. Джерелом здійснення цих видатків за чинним законодавством є кошти Державного бюджету України;

– видатки, які визначаються функціями держави та можуть бути передані на виконання Автономної Республіки Крим і місцевому самоврядуванню з метою забезпечення найбільш ефективного їх виконання на основі принципу субсидіарності;

– видатки на реалізацію прав та обов’язків Автономної Республіки Крим та місцевого самоврядування, які мають місцевий характер і визначені законами України.

Отже, за рахунок бюджетних видатків держава має можливість:

- регулювати розподіл коштів між виробничою сферою та сферою суспільних послуг;
- впливати на вартісну структуру виробництва;
- стимулювати розвиток пріоритетних, нових галузей і секторів, що зміцнюють економічний потенціал країни.

Крім того, цей поділ видатків сприяє більш чіткому розмежуванню бюджетних повноважень, зміцненню бюджетної дисципліни, а також

забезпеченню ефективного функціонування системи міжбюджетних відносин в Україні.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ДЕРЖАВНИХ ВИТРАТ У КОНТЕКСТІ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

2.1 Аналіз динаміки та структури державних витрат Державного бюджету України за останні роки

Аналіз динаміки та структури державних витрат є важливою складовою оцінки ефективності фінансової політики держави. У цьому контексті доцільно дослідити, як змінювалися обсяги та напрями видатків Державного бюджету України впродовж останніх років. Особливу увагу слід приділити виявленню пріоритетних сфер бюджетного фінансування, тенденцій у перерозподілі ресурсів та оцінці впливу цих змін на загальну збалансованість державного бюджету.

Далі розглянемо динаміку доходів та видатків Державного бюджету України за 2021–2024 роки (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Динаміка доходів та видатків Державного бюджету України (млн грн)

Рік	Доходи	Видатки	Дефіцит бюджету
2021	1 296 852,9	1 490 258,9	-197 937,4
2022	1 787 395,6	2 705 423,3	-914 701,7
2023	2 671 998,0	4 014 418,1	-1 333 110,7
2024	3 122 713,4	4 486 682,7	-1 358 500,1

Джерело: побудовано за даними [28].

Так, за результатами дослідження, можна відзначити кілька важливих тенденцій.

По-перше, ми спостерігаємо зростання доходів бюджету: з 1,3 трлн грн у 2021 році до 3,1 трлн грн у 2024 році. Це пов'язано зі змінами у податковій

політиці, залученням міжнародної допомоги та загальним збільшенням фінансових надходжень.

Однак, значно зросли видатки, якщо у 2021 році вони становили 1,49 трлн грн, то у 2024 році ця сума збільшилася майже втричі – до 4,49 трлн гривень. Через таке стрімке зростання видатків дефіцит бюджету значно збільшився:

- у 2021 році він становив 198 млрд грн,
- у 2022 році – вже 915 млрд грн,
- у 2023 та 2024 роках перевищив 1,3 трлн гривень.

Отже, незважаючи на збільшення доходів, покриття видатків залишається проблемним, що створює додаткове навантаження на державні фінанси та вимагає залучення додаткових джерел фінансування, зокрема через міжнародні кредити, гранти, допомогу партнерів або зміни у фіскальній політиці. Детальніше побачити динаміку доходів та видатків можна на рис 2.1.

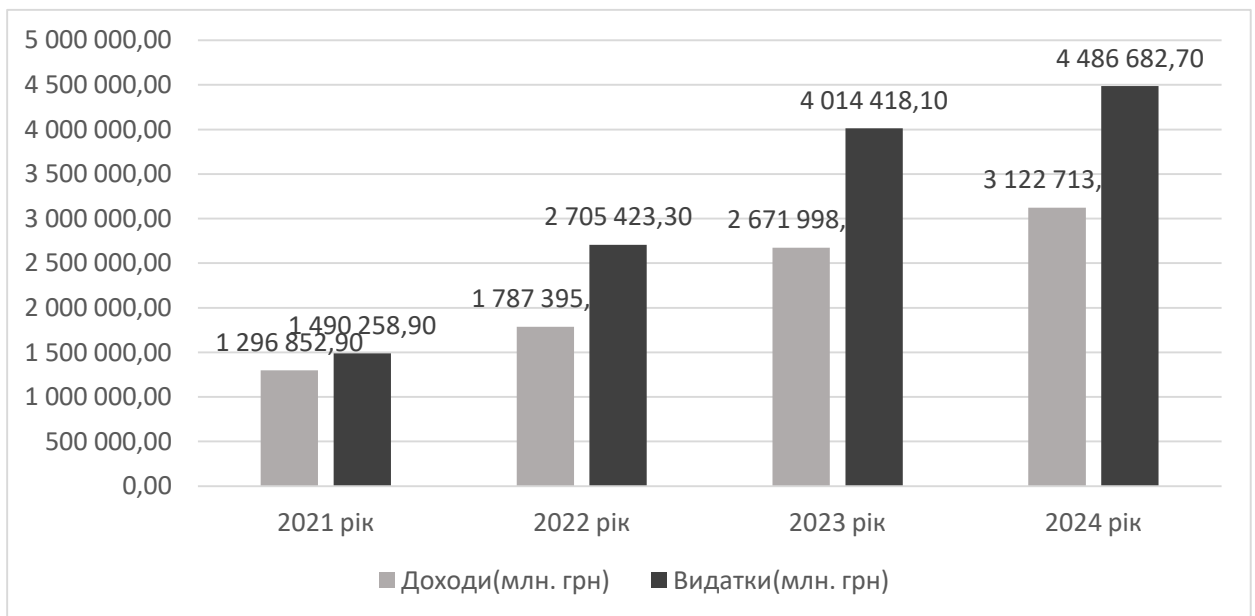

Рис. 2.1 Динаміка доходів та видатків Державного бюджету України

Джерело: побудовано за даними [28].

Далі проаналізуємо загальну структуру витрат Державного бюджету України за 2021 – 2024 рр. (див. табл. 2.2)

Таблиця 2.2

Загальна структура витрат Державного бюджету України (млн. грн)

Показник	Рік			
	2021	2022	2023	2024
Загальнодержавні функції	206 643,1	201 999,1	296 139,1	374 306,6
Оборона	127 527,3	1 142 872,4	2 097 620,5	2 304 475,1
Громадський порядок, безпека, судова влада	174 409,6	443 323,2	574 614,6	692 658,7
Економічна діяльність	180 989,9	95 368,4	134 307,6	163 133,8
Охорона навколишнього середовища	8 200,2	4 714,1	5 202,5	9 515,1
Житлово-комунальне господарство	164,1	528,6	8 369,4	7 540,5
Охорона здоров'я	170 505,2	184 267,8	179 258,2	201 445,4
Духовний та фізичний розвиток	15 970,3	11 051,3	11 817,7	16 202,7
Освіта	63 837,1	58 508,1	60 452,2	64 738,0
Соціальний захист та соціальне забезпечення	339 278,9	425 987,0	469 251,2	464 734,4
Міжбюджетні трансферти	202 733,3	136 803,3	177 385,2	187 932,4

Джерело: побудовано за даними [28].

Аналізуючи дані табл. 2.2 ми бачимо, що за період 2021–2024 років структура видатків Державного бюджету України зазнала суттєвих змін, зумовлених переважно повномасштабною війною, що розпочалася у 2022 році. Це призвело до перерозподілу фінансових ресурсів держави на користь оборонного сектору, а також безпеки та правопорядку. Якщо у 2021 році видатки на оборону становили 127,5 млрд грн, що дорівнювало лише 8,56% бюджету, то у 2022 році ця сума стрімко зросла до 1,14 трлн грн, що відповідало 42,24% від загальних витрат. У наступні роки цей показник продовжував зростати і в 2024 році перевищив 2,3 трлн грн, що склало понад 51% усіх державних видатків. Таке значне збільшення фінансування оборонного комплексу свідчить про переважну спрямованість державної

політики на забезпечення військової стійкості та безпеки країни в умовах бойових дій.

Разом із оборонною сферою значно зросли витрати на громадський порядок, безпеку та судову владу. Якщо у 2021 році на цю категорію було спрямовано 174,4 млрд грн, то вже у 2022 році ця цифра збільшилася більш ніж у 2,5 рази — до 443,3 млрд грн, а у 2024 році досягла 692,6 млрд грн. Це свідчить про посилення державного контролю за внутрішньою безпекою, правопорядком та функціонуванням судової системи, що є важливим фактором у період воєнного стану.

На тлі різкого зростання оборонних та безпекових витрат фінансування економічної діяльності продемонструвало зворотну тенденцію. У 2021 році ця стаття витрат становила 181 млрд грн, однак у 2022 році фінансування різко скоротилося до 95,3 млрд грн, що пояснюється переорієнтацією ресурсів на першочергові оборонні потреби. Незважаючи на часткове відновлення видатків у 2023–2024 роках, вони залишаються значно нижчими за довоєнний рівень, що може негативно впливати на довгостроковий економічний розвиток, створюючи потенційні ризики для стабільності бізнес-середовища та інвестиційної привабливості країни.

Стабільними залишаються видатки на охорону здоров'я, які впродовж 2021–2024 років коливалися у межах 170–201 млрд грн. Однак, попри відносну сталість у номінальних показниках, їхня частка у бюджеті зменшилася з 11,44% у 2021 році до 4,49% у 2024 році. Це може означати, що хоча фінансування медичної галузі зберігається на попередньому рівні, реальні можливості системи охорони здоров'я можуть погіршитися через загальне збільшення потреб та ускладнення логістики у зв'язку з війною.

Схожа тенденція спостерігається й у фінансуванні освіти. Якщо у 2021 році витрати на цю сферу становили 63,8 млрд грн, то у 2024 році вони зросли лише до 64,7 млрд грн, що у відсотковому відношенні призвело до скорочення частки освітніх видатків із 4,28% до 1,44% бюджету. Це вказує на те, що

реформи у сфері освіти та її якісний розвиток наразі не є головними пріоритетами державної політики, що може вплинути на рівень освіти в довгостроковій перспективі.

На фінансування охорони навколишнього середовища традиційно виділяється найменша частина бюджету. У 2021 році на цю сферу було спрямовано 8,2 млрд грн, у 2022 році ця сума зменшилася до 4,7 млрд грн, а у 2024 році склала лише 9,5 млрд грн, що є вкрай незначним показником у порівнянні з іншими статтями витрат. Це свідчить про те, що питання екологічної безпеки залишаються на периферії державної політики, хоча їхня актуальність у воєнний період лише зростає.

Фінансування житлово-комунального господарства, яке у 2021 році було фактично мінімальним (164 млн грн), у 2023 році зросло до 8,3 млрд грн, а у 2024 році знизилося до 7,5 млрд грн. Такі коливання можуть бути пов'язані з відновленням пошкодженої інфраструктури та потребою у фінансуванні житлових програм для внутрішньо переміщених осіб.

Динаміка міжбюджетних трансфертів демонструє ще один важливий тренд: у 2021 році на цю категорію витрат було виділено 202,7 млрд грн, у 2022 році ця сума скоротилася до 136,8 млрд грн, а у 2024 році становила 187,9 млрд грн. Це може свідчити про те, що центральна влада бере на себе все більше фінансових зобов'язань, тоді як підтримка місцевих бюджетів скорочується, що може ускладнювати виконання регіональних програм та ініціатив.

Для кращого розуміння ситуації варто розглянути показники розподілу видатків Державного бюджету України за функціями у відсотках від загального їх обсягу (див. табл. 2.3).

За даними таблиці 2.3, зробимо наступний висновок – протягом 2021–2024 років структура Державного бюджету України зазнала значних змін, що пояснюється насамперед війною та необхідністю суттєвого збільшення фінансування оборонного сектору. Якщо у 2021 році частка витрат на оборону

становила 8,56% бюджету (127,5 млрд грн), то вже у 2022 році цей показник зріс до 42,24% (1,14 трлн грн), а в 2023–2024 роках видатки на оборону ще більше збільшилися, перевищивши 2 трлн гривень.

Таблиця 2.3

Розподіл видатків Державного бюджету України за функціями
від загального їх обсягу, %

Показник	Рік			
	2021	2022	2023	2024
Загальнодержавні функції	13.87	7.47	7.38	8.34
Оборона	8.56	42.24	52.25	51.36
Громадський порядок, безпека, судова влада	11.70	16.39	14.31	15.44
Економічна діяльність	12.14	3.53	3.35	3.64
Охорона навколишнього середовища	0.55	0.17	0.13	0.21
Житлово-комунальне господарство	0.01	0.02	0.21	0.17
Охорона здоров'я	11.44	6.81	4.47	4.49
Духовний та фізичний розвиток	1.07	0.41	0.29	0.36
Освіта	4.28	2.16	1.51	1.44
Соціальний захист та соціальне забезпечення	22.77	15.75	11.69	10.36
Міжбюджетні трансфери	13.60	5.06	4.42	4.19

Джерело: побудовано за даними [28].

Також помітно зросли витрати на громадський порядок, безпеку та судову владу – з 174,4 млрд грн у 2021 році до 692,6 млрд грн у 2024 році. Це свідчить про посилену увагу держави до внутрішньої безпеки та підтримки правопорядку.

Водночас фінансування соціального захисту також залишається одним із ключових пріоритетів, хоча його частка в загальному бюджеті поступово знижується. Якщо у 2021 році на соціальний захист спрямовувалося 22,77% бюджету, то у 2024 році цей показник зменшився до 10,36%, що може свідчити про перерозподіл ресурсів на користь оборонних та безпекових витрат.

Витрати на охорону здоров'я залишаються відносно стабільними, коливаючись у межах 170–201 млрд гривень. Водночас частка цієї статті в загальному бюджеті зменшилася, що може бути пов'язано як із пріоритетністю військових видатків, так і з адаптацією медичної системи до нових умов.

Фінансування освіти також не демонструє суттєвого зростання, що може вказувати на збереження рівня витрат без значних реформ у галузі.

Витрати на економічну діяльність скоротилися в 2022 році, проте у 2023–2024 роках частково відновилися, що може бути пов'язано із заходами з відновлення інфраструктури та підтримки економіки.

Таким чином, аналіз статистичних даних, наведених у табл. 2.2 та 2.3 показує, що з початком 2022 року основним пріоритетом Державного бюджету України стало фінансування оборонної сфери та безпеки, що призвело до зменшення частки соціальних, освітніх та економічних витрат.

2.2 Аналіз впливу державних витрат на соціально-економічний розвиток країни

У період значних економічних і соціальних викликів питання ефективного використання державних коштів набуває особливої актуальності. В умовах війни, високої інфляції та скорочення економічної активності, саме державні витрати стають важливим інструментом підтримки економіки, стабілізації ринку праці та забезпечення соціального захисту. Щоб оцінити цей вплив більш предметно, доцільно проаналізувати ключові макроекономічні показники України за останні роки та порівняти їх із динамікою змін у структурі державних витрат (див. табл. 2.4).

Аналіз макроекономічних показників України за 2022–2026 роки демонструє тісний зв'язок між рівнем державних витрат і загальним соціально-економічним станом країни (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Основні фактичні та прогнозні макропоказники економічного і
соціального розвитку України на 2022-2026 роки

Показник	2022 (факт)	2023 (факт)	2024 (оцінка)	2025 (прогноз)	2026 (прогноз)
ВВП, номінальний (млрд грн)	5 191,0	6 466,1	7 643,0	8 466,3	10 123,2
Реальна зміна ВВП (%)	-29,1	5,0	4,6	2,7	7,5
Індекс споживчих цін (середній, %)	20,2	13,3	8,5	9,7	9,9
Індекс споживчих цін (грудень до грудня, %)	26,6	7,1	9,7	9,5	10,4
Середньомісячна заробітна плата, грн	14 847	18 527	21 809	24 389	28 197
Сальдо торговельного балансу (млн дол. США)	-25 737	-39 449	-40 172	-40 675	-27 324
Обмінний курс (середній за період)	32,3	36,9	40,7	—	—
Курс на кінець періоду	36,6	38,6	42,1	—	—
Рівень безробіття (%)	18,4	18,8	18,7	17,7	17,4
Мінімальна заробітна плата, грн	6 500	6 700	7 100	8 000	—

Джерело: побудовано за даними [29; 30].

У 2022 році, на тлі повномасштабної війни, економіка зазнала глибокого спаду: реальне ВВП скоротилося на 29,1%. У відповідь держава значно розширила видаткову частину бюджету, зокрема на оборону, соціальний захист і підтримку критичної інфраструктури. Це дозволило запобігти ще глибшому падінню й створило передумови для відновлення (рис. 2.2).

Уже в 2023 році економіка почала демонструвати позитивну динаміку – зростання реального ВВП склало 5%. У наступні роки темпи зростання дещо сповільняться (прогноз – 4,6% у 2024 році, 2,7% у 2025), що є типовим для періоду відновлення, особливо за умов збереження воєнного ризику. Тим не менш, така стабілізація стала можливою завдяки активній фіскальній політиці держави, зокрема через інвестиції в економіку, інфраструктуру та соціальні програми.

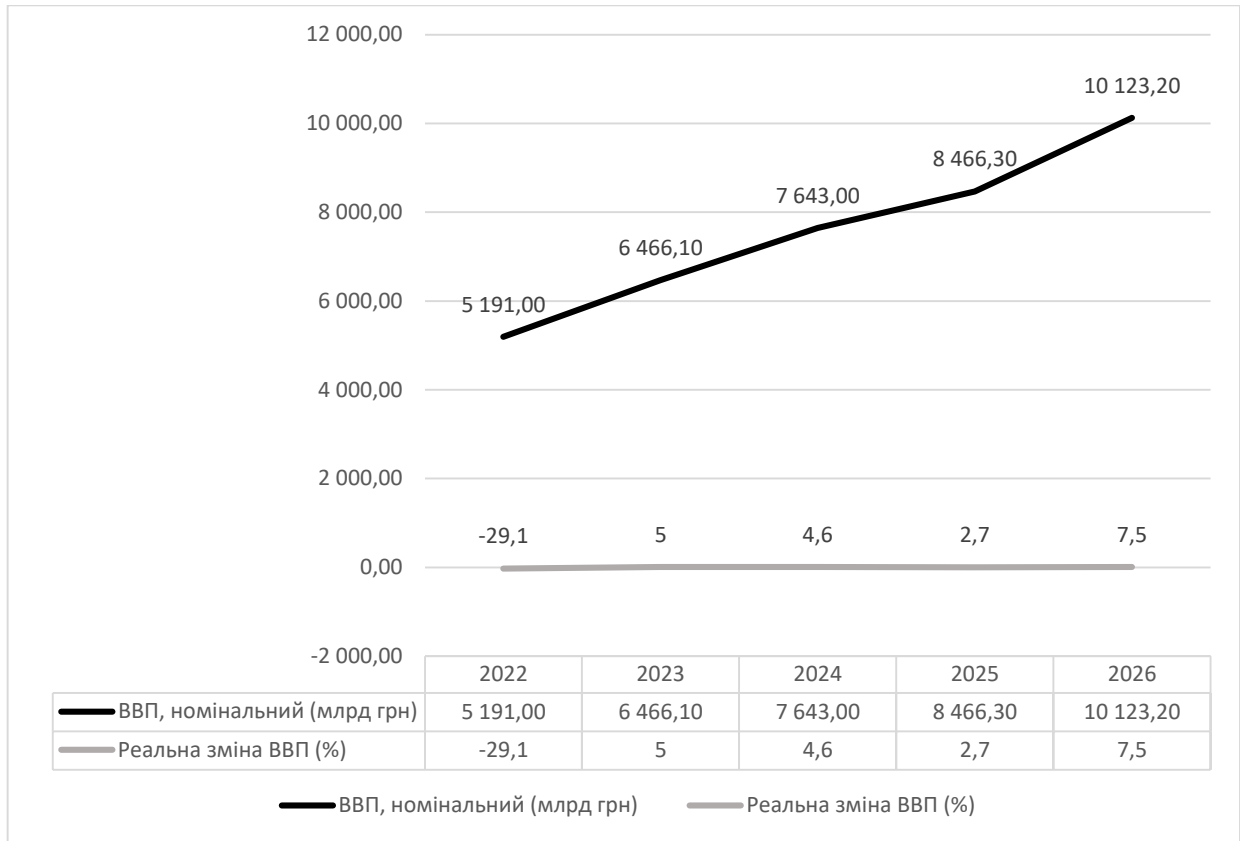

Рис. 2.2 Динаміка фактичних та прогнозних показників
ВВП України у 2022–2026 роках

Джерело: побудовано за даними [29; 30].

Позитивні зрушення видно і в динаміці заробітної плати. Середньомісячна зарплата зросла з 14 847 грн у 2022 році до прогнозованих 28 197 грн у 2026 році. Це майже двократне зростання частково обумовлено індексацією зарплат у бюджетній сфері та посиленням регулюючої ролі держави. Однак важливо враховувати, що зростання доходів населення супроводжується високим рівнем інфляції: у 2022 році індекс споживчих цін «грудень до грудня» становив 26,6%, а у 2026, за прогнозами, залишиться на рівні 10,4% (див. рис. 2.3). Тобто реальне зростання добробуту населення є помірним і залежить не лише від номінальних доходів, а й від цінової ситуації.

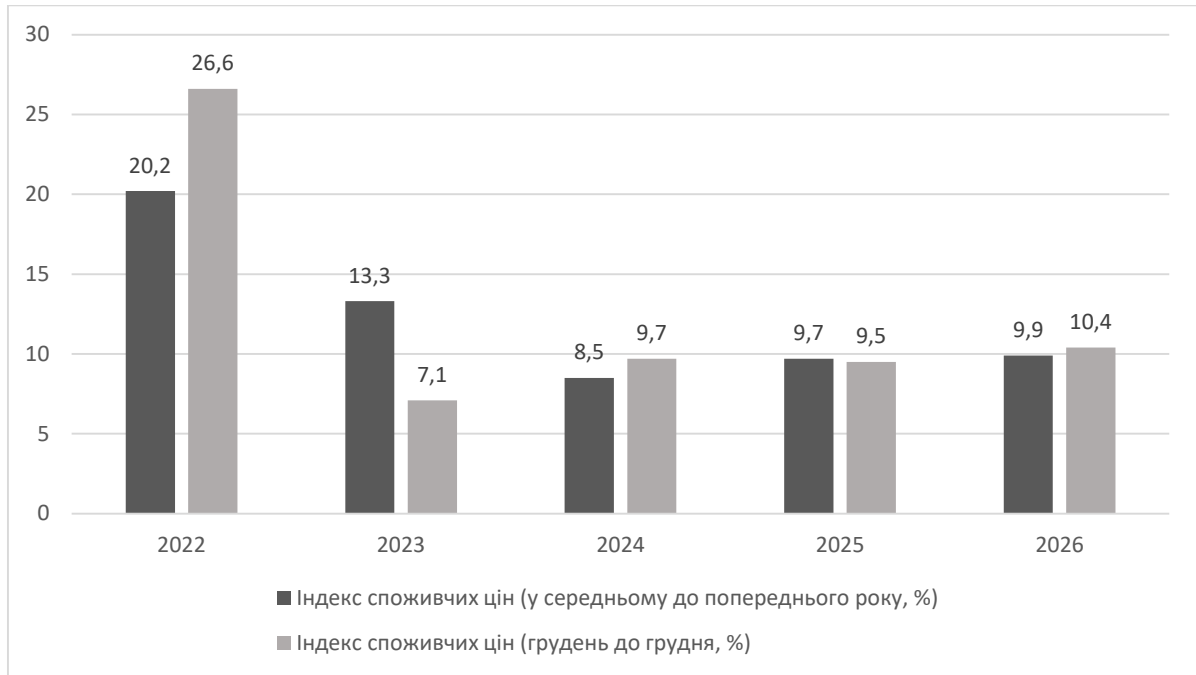

Рис. 2.3 Динаміка фактичних та прогнозних показників
рівня інфляції в Україні у 2022–2026 роках

Джерело: побудовано за даними [29; 30].

Ще один важливий показник – безробіття, яке у 2022–2023 роках залишалося високим (18,4%–18,8%) через руйнування підприємств і скорочення робочих місць. Водночас прогноз на 2025–2026 роки свідчить про поступове зниження цього показника (до 17,4%). Це свідчить про певну стабілізацію ринку праці, яку, зокрема, забезпечують державні програми підтримки малого і середнього бізнесу, перекваліфікації кадрів, а також фінансування громадських робіт через місцеві бюджети.

У контексті зовнішньої торгівлі сальдо торговельного балансу залишається від’ємним: у 2022 році — мінус 25,7 млрд дол. США, а в 2023–2026 роках — понад 39–40 млрд доларів, з поступовим скороченням. Це пояснюється як збільшенням потреби в імпорті (внаслідок руйнування частини внутрішнього виробництва), так і спробами держави компенсувати нестачу товарів і ресурсів через закупівлі за кордоном. Однак у 2026 році прогнозується зменшення дефіциту до 27,3 млрд, що частково свідчить про

ефективність заходів держави у підтримці експорту, зокрема через податкові стимули, зниження бар'єрів для експортерів і підтримку аграрного сектору.

Таким чином, аналіз фактичних та прогнозних макропоказників дозволяє дійти висновку, що державні витрати на пряму впливають на соціально-економічну динаміку: через фінансування ключових сфер (соціального захисту, інфраструктури, оборони) формується фундамент для відновлення зростання, зниження безробіття та поступового зростання добробуту населення. Проте висока інфляція, значні валютні коливання та зовнішньоторговельний дефіцит залишаються викликами, які потребують подальшого фіскального регулювання.

2.3 Аналіз чинників, що впливають на обсяги державних витрат

Упродовж останніх років формування та реалізація державної бюджетної політики України відбувається в умовах надзвичайної нестабільності, головним чином через триваючу війну. Це призвело до суттєвих змін у структурі державних витрат і спричинило необхідність переорієнтації фінансових ресурсів на критично важливі сфери. У таких обставинах держава вимушена балансувати між задоволенням нагальних оборонних потреб та підтримкою економіки й населення. Такий перерозподіл бюджетних ресурсів фактично змістив пріоритети фінансування: на другий план відійшли довгострокові інвестиційні проєкти, підтримка культури, освіти та розвитку регіонів, що в мирний час становили суттєву частку видатків.

Одним із ключових чинників, що впливає на обсяги державних витрат, є загальний економічний стан країни. Падіння ВВП у 2022 році на 29,1% стало наслідком руйнування промислових потужностей, логістичної інфраструктури та зниження експортної активності, що особливо торкнулося таких галузей, як металургія, машинобудування та агросектор. Це спричинило глибокий економічний спад і негативно вплинуло на доходи бюджету, звуживши

можливості держави фінансувати всі напрями політики за рахунок власних надходжень. Водночас із 2023 року розпочалося поступове відновлення: ВВП зріс на 5%, у 2024 році очікується його зростання на 4,6%, а до 2026 року — до 7,5% (див. табл. 2.4). Це створює передумови для розширення фіскального простору, хоча й не гарантує фінансової стабільності.

Другим важливим чинником є інфляція, яка у 2022 році досягла 26,6% (грудень до грудня), а у 2023 — 7,1%. Навіть попри очікуване зниження у 2024–2026 роках, інфляція залишатиметься високою — понад 9% щороку (див. табл. 2.4). Такий рівень інфляції призводить до автоматичного збільшення номінальних бюджетних витрат — на заробітні плати, соціальні виплати, закупівлі товарів і послуг. Фактично, держава змушена витратити більше коштів навіть без розширення програм, лише для збереження їх ефективності на тому ж рівні [28].

Варто також враховувати соціальні чинники, серед яких особливе значення має безробіття. У 2022–2023 роках рівень безробіття становив понад 18%, що зумовило зростання видатків на допомогу по безробіттю, субсидії та інші види соціальної підтримки. У подальші роки прогнозується його поступове зниження до 17,4%, однак значна частка працездатного населення досі не залучена до продуктивної економічної діяльності. Крім того, зростання середньої заробітної плати (з 14 847 грн у 2022 році до 28 197 грн у 2026 році) формує додаткові зобов'язання для бюджету, особливо у сфері оплати праці в державному секторі [28].

Найбільш вагомим чинником у сучасних умовах є воєнний стан і, відповідно, потреби оборони та безпеки. Витрати на оборону зросли з 127 млрд грн у 2021 році до понад 2,3 трлн. грн у 2024, що перевищує 50% загального обсягу державних витрат [28]. Такий безпрецедентний рівень фінансування обумовлений необхідністю забезпечення Збройних Сил, територіальної оборони, відновлення пошкодженої інфраструктури та підтримки внутрішньої

безпеки. Цей чинник є головним каталізатором змін у структурі державного бюджету.

Ще один не менш важливий елемент — зовнішні та інституційні чинники. Через різке падіння ВВП і збільшення витрат державний бюджет став хронічно дефіцитним: у 2022 році дефіцит перевищив 900 млрд грн, а у 2023 — понад 1,3 трлн грн [28]. Більше половини цього дефіциту покривається за рахунок міжнародної фінансової допомоги, зокрема кредитів та грантів. Відповідно, зміни у графіках зовнішніх надходжень, умови фінансування та політичні рішення партнерів напряду впливають на обсяги витрат. З іншого боку, інституційна спроможність держави — прозорість, контроль за використанням коштів, ефективність адміністрування податків — визначає, наскільки ефективно використовуються доступні ресурси.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що на обсяги державних витрат України найбільше впливають:

- 1) війна та безпекові потреби,
- 2) рівень ВВП і податкові надходження,
- 3) інфляція,
- 4) соціальна ситуація, зокрема рівень безробіття,
- 5) зовнішнє фінансування та якість управління бюджетом.

В умовах затяжної кризи, викликаній війною, держава повинна дотримуватися гнучкої, адаптивної фіскальної політики, яка враховує всі ці фактори та дозволяє зберегти фінансову стійкість навіть у надзвичайних обставинах.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ДЕРЖАВНИХ ВИТРАТ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

3.1 Світовий досвід оптимізації державних витрат та можливості його застосування в Україні

Стратегічний курс України на європейську інтеграцію зумовлює необхідність адаптації внутрішніх механізмів формування та реалізації бюджетної політики до підходів, прийнятих у країнах Європейського Союзу. Це вимагає глибокого аналізу організаційних, економічних і правових засад функціонування бюджетної системи ЄС, а також пошуку шляхів реформування українського бюджетного процесу з урахуванням національних інтересів та європейських пріоритетів. Адаптація бюджетної політики до стандартів ЄС також має на меті посилити прозорість публічних фінансів, підвищити ефективність управління бюджетними коштами та зміцнити довіру з боку міжнародних партнерів та внутрішніх інвесторів [31].

Питання реалізації бюджетної політики в контексті європейської інтеграції вже тривалий час перебуває в полі зору українських та зарубіжних дослідників. В їх працях висвітлюються фундаментальні принципи формування державних витрат, роль бюджетної дисципліни та управлінські інструменти Європейського Союзу [32]. У цих дослідженнях розглянуто як макроекономічну стабілізаційну функцію бюджету, так і підходи до розподілу ресурсів між секторами, регіонами та соціальними групами. Водночас увага акцентується на середньостроковому плануванні, прозорості видатків і механізмах оцінювання ефективності бюджетних програм.

Варто зазначити, що формування витратної частини бюджету як у державах, так і на рівні міждержавних об'єднань, значною мірою залежить від економічного потенціалу країни, наявних потреб фінансування ключових державних функцій, а також моделі державного управління. Водночас, у межах інтеграційних об'єднань, таких як ЄС, бюджетна політика має спиратися на узгоджені принципи, які забезпечують баланс між спільними інтересами Союзу та національними пріоритетами держав-членів.

Однією з причин гармонізації бюджетної політики в ЄС стало підписання Маастрихтського договору 1992 року, який запровадив кількісні критерії щодо бюджетного дефіциту (не більше 3% ВВП) та рівня державного боргу (не більше 60% ВВП), що стали умовою для вступу до ЄС [33].

У країнах Євросоюзу бюджетний процес здійснюється відповідно до положень Регламенту Ради ЄС від 25 червня 2002 року, що встановлює єдині правила розробки, затвердження та виконання бюджетів. У центрі цього підходу – середньострокове планування, яке дає змогу забезпечити фінансування довгострокових програм, що не обмежуються межами одного бюджетного року.

До загальних принципів бюджетної системи ЄС, які рекомендовано до впровадження в державах-членах, належать:

— принцип єдності та бюджетної точності передбачає, що всі доходи та витрати мають бути відображені в одному бюджетному документі, що забезпечує цілісність фінансової звітності й контроль за використанням ресурсів. В ЄС цей підхід реалізується шляхом зведення всіх бюджетних показників у єдиний документ, який унеможливорює несанкціоновані витрати чи приховані резерви;

— принцип щорічності означає, що бюджет складається на один календарний рік, а всі операції з виконання бюджету — як за зобов'язаннями, так і за платежами — мають бути завершені протягом цього періоду;

— принцип рівноваги вимагає балансу між надходженнями та видатками. Забороняється фінансування дефіциту за рахунок запозичень. Якщо ж виникає дефіцит, його враховують у бюджеті наступного року у вигляді платіжного зобов'язання. Зазвичай бюджети ЄС формуються з профіцитом, який переноситься як надходження на наступний період;

— принцип єдиної розрахункової одиниці передбачає, що весь бюджет ЄС формується, виконується та ведеться в євро як єдиній валютній одиниці;

— принцип універсальності полягає у тому, що доходи бюджету не прив'язуються до конкретних видатків: усі надходження надходять до загального фонду, з якого фінансуються усі витрати без прямого співвідношення між джерелами і напрямками;

— принцип спеціалізації (цільового призначення) зобов'язує призначати кожен суму бюджетних асигнувань для конкретної мети або заходу, що унеможливорює довільне перенаправлення коштів;

— принцип ефективного управління публічними фінансами вимагає раціонального використання бюджетних ресурсів, з орієнтацією на досягнення результатів із найменшими витратами, з урахуванням економічної доцільності, ефективності та результативності;

— принцип прозорості забезпечує відкритість і доступність інформації щодо формування, виконання та звітності бюджету, що дозволяє проводити громадський і професійний контроль за бюджетним процесом [34].

Зокрема, у системі бюджетування ЄС використовуються два основні типи асигнувань:

– зобов'язальні асигнування (*commitment appropriations*) — передбачають юридичне зобов'язання виділити кошти на проекти, виконання яких може тривати кілька років. Це дає змогу забезпечити стабільне фінансування заходів, передбачених стратегічними програмами ЄС.

– платіжні асигнування (*payment appropriations*) — це кошти, фактично необхідні для здійснення платежів у межах зобов'язань, узятих у

поточному або попередніх роках. Такий підхід дозволяє більш гнучко керувати казначейськими витратами в межах довгострокових зобов'язань [34].

На відміну від цього, в Україні під бюджетними асигнуваннями мається на увазі дозвіл головному розпоряднику використовувати бюджетні кошти в межах встановлених обсягів, строків та цілей. При цьому такі асигнування можуть бути здійснені виключно в межах поточного бюджетного (календарного) року, без поділу на категорії, подібні до тих, що використовуються в ЄС [34].

У Європейському Союзі невикористані в межах фінансового року асигнування за загальним правилом анулюються, крім окремих винятків, які передбачені у статті 9 (1) Регламенту Ради ЄС. Проте навіть ці винятки не поширюються на резервні асигнування та на витрати на заробітну плату для персоналу, які заборонено переносити на наступний фінансовий рік

У разі, якщо новий бюджет ЄС не встигає бути затвердженим до початку фінансового року, діє принцип тимчасових дванадцятих частин (*provisional twelfths*). Згідно з ним, щомісячні витрати обмежуються 1/12 відповідних витрат попереднього року або проєкту нового бюджету. У випадку потреби в перевищенні встановлених лімітів, відповідне рішення має бути схвалене Радою ЄС за поданням Комісії після консультацій із Парламентом, за умови кваліфікованої більшості голосів [35, с. 38].

Згідно з чинним українським законодавством, у разі зміни обставин під час виконання бюджету, що зумовлює потребу в зменшенні обсягів асигнувань головних розпорядників коштів, Міністерство фінансів (або відповідний місцевий фінансовий орган) готує пропозиції щодо коригування бюджетних призначень. Ці пропозиції в установленому порядку подаються Кабінетом Міністрів України до Верховної Ради впродовж двох тижнів [29].

Розпорядження всередині вже затвердженого обсягу бюджетних призначень дозволяє змінювати розподіл коштів між бюджетними програмами, а також збільшувати фінансування програм розвитку за рахунок

скорочення інших видів витрат — це рішення ухвалюється Кабінетом Міністрів за погодженням з відповідним бюджетним комітетом [29].

Крім того, залишки коштів спеціального фонду на кінець року можуть бути збережені для наступного бюджетного періоду, якщо зберігається їх цільове призначення. У випадку, коли відповідні призначення не передбачені в наступному бюджеті, ці залишки перераховуються до загального фонду.

Стаття 23 Бюджетного кодексу України передбачає, що зміни до обсягів, мети або строків дії бюджетних призначень можливі лише за умови прямого передбачення такого механізму в законі про державний або місцевий бюджет. Також прямо забороняється змінювати призначення на оплату праці працівників бюджетних установ, а також на фінансування діяльності органів влади за рахунок скорочення інших витрат без внесення змін до відповідного бюджету [25; 26].

Щодо європейської практики, то згідно з принципом рівноваги, дефіцит бюджету ЄС включається до проєкту бюджету наступного року як платіжне асигнування для його погашення. Інформація про фінансовий баланс також обов'язково включається до бюджету і подається Комісією до Ради і Парламенту не пізніше 1 липня фінансового року, що передує наступному [34].

Важливо зазначити, що в умовах ЄС зміна фактичних доходів не може стати підставою для коригування затверджених витрат — усі обсяги доходів та витрат визначаються у повному обсязі вже на етапі прийняття бюджету. Незважаючи на загальну заборону на цільове закріплення витрат за конкретними джерелами надходжень, дозволено використовувати цільові асигнування (*assigned revenue*), які мають суворо визначений перелік згідно зі ст. 18 Регламенту Ради.

До таких цільових надходжень належать:

- внески країн-членів на фінансування наукових програм;
- донорська допомога на реалізацію міжнародних проєктів;

- доходи від відсотків та штрафів;
- пожертви, дотації, гранти, включаючи надходження інституцій ЄС [31].

В Україні, згідно зі статтею 14 Бюджетного кодексу, передбачено створення оборотного залишку бюджетних коштів у розмірі не більше 2% від обсягу планових видатків загального фонду відповідного бюджету [25]. Його призначення — покриття короткострокових касових розривів бюджету, що виникають унаслідок тимчасової нестачі платоспроможних активів. Цей залишок формується з урахуванням виключень (наприклад, цільові міжбюджетні трансферти) та охоплює зобов'язання за захищеними статтями, включаючи оплату праці, закупівлю медикаментів, оплату енергоносіїв, виплату стипендій та соціальні трансферти.

Аналіз порівняльної характеристики принципів функціонування бюджетних систем ЄС та України дозволяє зробити висновок про наявність суттєвих концептуальних і практичних відмінностей у підходах до формування та реалізації бюджетної політики. У той час як європейська система ґрунтується на чітких, уніфікованих правилах і багаторічній практиці застосування механізмів фінансового планування, українська модель ще перебуває на етапі формування відповідних інституційних засад і практик.

Слід наголосити, що вітчизняна бюджетна система вирізняється більшою деталізацією у сфері соціального розподілу ресурсів. Принципи субсидіарності, справедливості, самостійності та публічності забезпечують врахування інтересів не лише центральної влади, а й територіальних громад, що особливо актуально в умовах децентралізації. Водночас саме ці принципи залишаються недостатньо інтегрованими у практичний механізм бюджетного планування й виконання.

Враховуючи стратегічний вектор на євроінтеграцію, важливим є не лише формальне узгодження принципів, а й глибинне розуміння логіки функціонування європейської фінансової системи. Адже узгодженість базових

підходів до розробки бюджету, контролю за його виконанням, прозорості розподілу ресурсів та середньострокового планування — це не лише технічні вимоги, а основа довіри до влади та інституційної сталості.

Вивчення підходів до бюджетного регулювання в ЄС сприяє підвищенню фінансової дисципліни в Україні та кращому плануванню державних витрат у майбутньому. Хоча між системами існують спільні риси — такі як прагнення до прозорості, ефективності та стабільності, — темпи та рівень їх реалізації залишаються різними. У країнах ЄС пріоритетом виступає жорстке дотримання макрофінансових критеріїв, включно з обмеженням дефіциту та боргового навантаження. В Україні ж забезпечення бюджетної збалансованості часто ускладнене як внутрішніми, так і зовнішніми викликами.

Таким чином, подальший розвиток вітчизняної бюджетної політики має враховувати досвід ЄС не як шаблон, а як орієнтир для системної модернізації фінансового управління в межах власної соціально-економічної специфіки.

3.2 Шляхи підвищення ефективності використання державних витрат в Україні

Рівень соціально-економічного розвитку країни значною мірою залежить від того, наскільки раціонально і цілеспрямовано використовуються фінансові ресурси держави, включно з бюджетними коштами, фондами та активами державних підприємств. Ефективний розподіл і витрачання цих ресурсів є однією з ключових умов стабільного економічного зростання. Саме тому важливим завданням сучасної фінансової політики є підвищення ефективності управління державними витратами шляхом концентрації ресурсів на пріоритетних напрямках соціального й економічного розвитку.

У процесі трансформації економіки України до вимог ЄС та реалізації структурних реформ виникли численні проблеми у функціонуванні системи

державних фінансів. Зокрема, це стосується нецільового і неефективного витрачання коштів, що часто зумовлене нормативною невизначеністю, відсутністю єдиної інформаційної системи, слабкою координацією між розпорядниками коштів, а також недосконалістю існуючих підходів до бюджетування [36].

У такому контексті особливого значення набуває розробка сучасної системи бюджетного планування, яка б охоплювала як короткострокові, так і довгострокові перспективи, і дозволяла б підвищити результативність фінансування програм, запровадити нові методи розподілу ресурсів, а також забезпечити якість і доступність державних послуг.

Одним із головних кроків до підвищення ефективності використання державних коштів є більш точне й обґрунтоване планування бюджетних видатків на довгострокову перспективу. Це дозволить головним розпорядникам коштів краще розуміти свої фінансові можливості й заздалегідь визначати пріоритети у фінансуванні. Важливо, щоб усі бюджетні показники постійно переглядалися та уточнювалися з урахуванням змін у соціальній політиці, економічній ситуації в країні та рівні надходжень до бюджету.

Таке стратегічне планування має базуватися на чітких принципах, серед яких можна виділити: комплексний підхід до формування цілей соціально-культурного розвитку, прозорий розподіл коштів між розпорядниками, доцільність витрат, а також відповідальність за їх використання. Все це допоможе направити бюджетні ресурси на справді важливі напрями і досягти кращих соціально-економічних результатів [36].

Ще одним важливим напрямом покращення використання бюджетних коштів є забезпечення повного і своєчасного фінансування державних цільових програм. Для цього потрібно розробити спеціальні методики, які б дозволяли краще узгоджувати ці програми з процесом складання бюджету, особливо в середньостроковій перспективі. Також варто передбачити

можливість перегляду програм у разі змін у фінансових умовах або появи нових пріоритетів.

Водночас дуже важливо оцінювати, які результати дають ці програми. Це мають робити не лише представники виконавчої влади, а й громадськість і фахівці. Такий підхід сприятиме прозорості бюджетного процесу, а також дозволить уникнути витрат на неефективні або застарілі ініціативи. В ідеалі, обговорення державних програм у Верховній Раді має розпочинатися з фахової оцінки їх змісту, цілей та реальних можливостей реалізації [37].

Для підвищення ефективності державних витрат важливо налагодити тісніші зв'язки між державою та приватним сектором. Співпраця з бізнесом може допомогти залучити додаткові інвестиції, фінансувати інфраструктурні проєкти та підтримувати реалізацію соціально-економічних завдань. Таке партнерство є особливо важливим у тих сферах, де державні ресурси обмежені, а потреби — значні.

Крім того, участь бізнесу у спільних проєктах з державою сприяє підвищенню інноваційності економіки, розвитку нових технологій і створенню нових робочих місць. У довгостроковій перспективі це позитивно впливає на добробут населення і дозволяє країні розвиватися більш динамічно та стабільно [38].

Щоб бюджетні гроші використовувалися ефективно і за призначенням, потрібно посилити фінансово-бюджетну дисципліну. Одним із шляхів до цього є реформування системи державного контролю — з акцентом не лише на виявлення порушень, а й на їхнє запобігання. Особливо важливо, щоб контроль був не лише на центральному рівні, а й на місцевому. Варто створити структури громадського контролю при органах місцевої влади, які стежитимуть за тим, як саме витрачаються бюджетні кошти.

Такі органи можуть перевіряти обґрунтованість і законність бюджетних витрат, аналізувати відхилення від затверджених планів, а також пропонувати рішення для уникнення подібних проблем у майбутньому. Саме такий

контроль сприятиме більшій прозорості та відповідальності на всіх рівнях влади [36].

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що в сучасних умовах ефективне використання державних фінансів є надзвичайно важливим для забезпечення стабільного економічного розвитку України. Реалізація таких заходів, як удосконалення бюджетного планування, підвищення результативності державних програм, налагодження співпраці з бізнесом і посилення фінансового контролю, дає змогу раціонально розподіляти бюджетні кошти та покращувати якість суспільних послуг. Комплексне впровадження цих підходів сприятиме зростанню довіри громадян до державних інституцій, зміцненню економіки та досягненню стратегічних цілей розвитку країни.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи викладене у кваліфікаційній роботі, можна сформулювати такі основні висновки, що відображають теоретичні, аналітичні та практичні результати дослідження:

1. Фіскальна політика є ключовим інструментом державного регулювання економіки, що поєднує бюджетну та податкову політику в єдину систему управління доходами і видатками. Її зміст полягає у реалізації комплексу заходів, спрямованих на підтримку макроекономічної стабільності, забезпечення ефективного перерозподілу національного доходу, фінансування суспільно важливих потреб та стимулювання економічного зростання. У межах цього розділу було розкрито теоретичні підходи до визначення фіскальної політики, охарактеризовано її функції, цілі та завдання. Фіскальна політика виконує стабілізаційну, розподільчу та ресурсомобілізаційну функції, що дозволяє державі оперативно реагувати на соціально-економічні виклики та формувати умови для сталого розвитку.

2. Державні витрати — це не лише інструмент задоволення базових суспільних потреб, а й потужний важіль впливу на соціально-економічні процеси. Раціональна структура та ефективне управління витратами дозволяють досягати макроекономічних цілей, стимулювати економічне зростання та зменшувати соціальну нерівність.

3. Аналіз динаміки та структури державних витрат України за 2021–2024 роки засвідчив суттєве зростання загального обсягу видатків, насамперед за рахунок фінансування оборонної сфери, що у 2024 році перевищило 50% бюджету. Це відображає переорієнтацію бюджетної політики на забезпечення національної безпеки в умовах війни, але водночас спричиняє звуження фінансування інших сфер — освіти, охорони здоров'я, інфраструктури.

4. Ключовими чинниками впливу на обсяги державних витрат виступають: військові дії, стан економіки (зокрема ВВП), рівень інфляції, соціальні потреби, безробіття, зовнішнє фінансування та інституційна спроможність держави. В умовах надзвичайної нестабільності держава змушена підтримувати гнучку й адаптивну фіскальну політику, що дозволяє швидко реагувати на зовнішні й внутрішні виклики.

5. Світовий досвід оптимізації державних витрат (зокрема країн ЄС) свідчить про важливість середньострокового бюджетного планування, прозорості, оцінки ефективності витрат і дотримання принципу результативності. В Україні ж ще зберігаються ознаки фрагментарності, надмірної централізації та низької інституційної спроможності у сфері витратної політики.

6. Підвищення ефективності державних витрат в Україні потребує комплексного підходу, що передбачає:

- стратегічне планування бюджету з урахуванням довгострокових цілей;
- запровадження системи моніторингу результативності бюджетних програм;
- розширення державно-приватного партнерства;
- посилення контролю на всіх рівнях влади, включно з механізмами громадського нагляду.

Таким чином, державні витрати як інструмент фіскальної політики відіграють провідну роль у забезпеченні економічної, соціальної та інституційної стійкості України. Успішне реформування витратної політики має ґрунтуватися як на власному національному досвіді, так і на адаптації найкращих практик європейських країн. Це дозволить сформувати дієву систему публічних фінансів, здатну відповідати на сучасні виклики та сприяти стійкому розвитку держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Якушко І. В. Фіскальна політика: сутність та особливості впливу на розвиток національної економіки. *Проблеми сучасних трансформацій*. Серія: економіка та управління, (6). 2022. URL: <https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2022-6-03-04>
2. Слатвінська М. О. Фіскальна політика в умовах модернізації фінансової системи: автореф. дис. ... докт. екон. наук: 08.01.08. Одеса: ОНЕУ, 2019. 43 с.
3. Оніщенко Г. В. Теоретичні засади фіскальної політики. *Фінансовий простір*. 2021. №2 (42). С. 70-80.
4. Турянський Ю. І. Використання інструментів фіскальної політики. *Scientific Bulletin of UNFU*. 2017. Т. 27, № 7. С. 138–142. URL: <https://doi.org/10.15421/40270726>
5. Карлін М. І. Соціальна і фіскальна політика держави: проблеми регіональної координації в умовах нового етапу глобалізації. *Демографія та соціальна економіка*, 2014. № 2. С. 34–44
6. Корягіна Т. В. Фіскальна політика як інструмент забезпечення національної безпеки держави. *Ефективна економіка*. 2018. № 5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2018/38.pdf (дата звернення: 26.05.2025).
7. Сідельникова Л.П. Податкові та позичкові фінанси: фіскальна філософія вибору: монографія. Херсон : Грінь Д.С., 2010. 436 с.
8. Рябушка Л., Дехтяр Н., Юсюк А. Сучасні тенденції розвитку фіскальної політики в Україні: теорія, методологія, практика. *Вісник СУМДУ. Серія «Економіка»*. 2022. № 1. С. 117– 128. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/87990/1/Ryabushka_fiscal_policy.pdf
9. Бондарук Т. Фіскальна політика України як чинник сталого розвитку територій в умовах воєнного стану. *Економічні горизонти*, 2023. №(3(25), 57–67. URL: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.3\(25\).2023.286686](https://doi.org/10.31499/2616-5236.3(25).2023.286686)

10. Добрунік Т. Спрощена система оподаткування: фіскальна значимість та пріоритети розвитку. *Економіка та суспільство*. 2024. № 60. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-10>
11. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки : монографія; за заг. ред. І. Я. Чугунова. Київ : Глобус-Пресс, 2018. 354 с.
12. Фінансове забезпечення сталого розвитку: збірник наукових праць кафедри фінансів ім. С. І. Юрія Західноукраїнського національного університету. Вип. 3. Т. 1. Тернопіль: ЗУНУ, 2023. 293 с.
13. Петленко Ю., Милованова Є. Теоретичні та методологічні аспекти фіскальної політики держави. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Економіка*. 2017. № 190. С. 28–35. URL: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2017/190-1/4>
14. Огренич Ю., Щебликіна І., Сопіна А. Бюджетно-податкова політика України: особливості та напрямки вдосконалення. *Економіка та суспільство*, 2024. (69). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-69-61>
15. Якушко, І. Роль фіскальної політики в системі державного регулювання економіки. *Проблеми і перспективи економіки та управління*, 2023. Вип. 3 (31), С. 36–47. URL: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2022-3\(31\)-36-47](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2022-3(31)-36-47)
16. Немченко К. С. Фіскальна політика держави: доктринальний рівень пізнання. *Альманах права*. 2020. № 11. С. 169–175. URL: http://jnas.nbu.gov.ua/j-pdf/ap_2020_11_32.pdf
17. Дулік Т. О., Павлова К. І. Фіскальна політика в Україні в сучасних умовах та засоби її проведення. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2019. №1(63). С. 173-186.
18. Жук І.І. Трансформація фіскальної політики та її вплив на економічний потенціал держави. *Бізнес Інформ*. 2019. №1 (492). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/transformatsiya-fiskalnoyi-politiki-ta-yiyi-vpliv-na-ekonomichniy-potentsial-derzhavi> (дата звернення: 02.05.2025).

19. Дзекунов С.М. Види, принципи та особливості бюджетно-податкової політики в контексті глобалізаційних процесів. *Фінанси, грошовий обіг і кредит*, 2023, в.1, С.101-111.
20. Решетило В. П., Федотова Ю. В. Економічна теорія (Основи економічної теорії. Макроекономіка) : конспект лекцій. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2021. 147 с.
21. Ткач Є. В., Нікіфоров П. О. Фіскальна і монетарна політика: макроекономічний аналіз та інституційне середовище: навч. посіб. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т. ім. Ю. Федьковича. 2022. 240 с.
22. Шевченко В.М. Принципи фіскальної політики держави на різних фазах економічного циклу. *Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму*. 2012. № 1. С. 399-403.
23. Винниченко Н. В. Оцінка впливу фіскальних правил на бюджетний процес. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2017. №27. Ч. 2. С. 93-96.
24. Вдовиченко А. Як фіскальна політика впливає на ВВП та інфляцію в Україні? *Visnyk of the National Bank of Ukraine*. 2018. № 244. С. 26–45. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=77863573
25. Бюджетний кодекс України від 08 липня 2010 № 2456-VI (зі змінами та доповненнями).
26. Бюджет України. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/budget>
27. Литвинчук І.В. Бюджетна система : навч. посібн. Житомир : Державний університет «Житомирська політехніка», 2021. 128 с. URL: https://learn.ztu.edu.ua/pluginfile.php/372420/mod_folder/content/0/%D0%91C_%D0%9F%D0%9E%D0%A1%D0%86%D0%91%D0%9D%D0%98%D0%9A_%D0%9B%D0%B8%D1%82%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D1%87%D1%83%D0%BA.docx?forcedownload=1

28. Видатки Державного бюджету України за 2021 – 2024 роки. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/>

29. Державний бюджет 2024: аналітична довідка від експертів Проекту USAID «ГОВЕРЛА». Портал «Децентралізація» URL: <https://decentralization.ua/en/news/17421>

30. Про схвалення основних прогнозних макропоказників економічного і соціального розвитку України на 2025—2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 червня 2024 р. №780 URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-osnovnykh-prohnoznykh-makropokaznykiv-ekonomichnoho-i-s780280624>

31. Україна на шляху до ЄС: виклики та перспективи : *матеріали круглого столу до Дня Європи в Україні* (Київ, 9 трав. 2024 р.) : / за заг. ред. Л. Г. Комахи, М. С. Орлів, Ю. Г. Рубана. Київ: ННІ ПУДС КНУ, 2024. 112 с. URL: <https://ipacs.knu.ua/pages/osn/2/news/2112/files/6598623b-90b4-4f0e-a02a-33621cdb7e61.pdf>

32. Дехтяр Н. А., Боярко І. М., Дейнека О. В. Порівняльна характеристика принципів реалізації бюджетної політики країн ЄС та України в частині формування державних видатків. *Бізнес Інформ*. 2013. № 8. С. 132–137.

33. Маастрихський договір: головні положення та значення. URL: <https://livingfo.com/maastrykhsyj-dohovir/>

34. Свірко С.В., Довгалюк В.В., Тростенюк Т.М. Методологічна модель бюджетного процесу Європейського Союзу. *Економіка, управління та адміністрування*, 2024. №1(107). С.70–84.

35. Боярко І. М., Дехтяр Н. А., Дейнека О. В. Державні видатки в економіці країни: монографія. Суми : Сумське видавництво ПВКП «Корпункт», 2013. 109 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/50072/2/Boiarko_Dekhtiar_Deineka.pdf

36. Радіонов Ю.Д. Формування видатків бюджету : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 616 с. URL: <https://knute.edu.ua/file/MjIxNw==/81c68db00274ebc1628abeb4d3c5eee2.pdf>

37. Публічність та прозорість бюджетного процесу – ознака демократичного розвитку країни. ГО «Портал «Децентралізація» URL: <https://decentralization.ua/news/4992>

38. Гуторов О.І., Ярута М.Ю., Сисоєва С.І. Економіка та організація інноваційної діяльності. Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. Х., 2019. 227 с.